

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Karadeniz Technical University Journal of The Faculty of Divinity
issn: 2148-5011

KTÜİFD, cilt / volume: 4, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2017): 231-247.

Tefsir İlminin İstimdâdı Hakkında
About İstimdât of Tafsir

Çev.: Enes Büyük

Arş. Gör., Enes Büyük, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı.
Research Assistant, Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir.
Trabzon/Turkey.
e-mail: enesby_55@outlook.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9619-9450>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translation

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Kasım / November 2017

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Aralık / December 2017

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Muhammed et-Tahir İbn Âşur, "Tefsir İlminin İstimdâdı Hakkında", çev: Enes Büyük, *KTÜİFD* 4, sy. 2, (Güz 2017): 231-247.

web: <http://dergipark.gov.tr/katuifd> | <mailto:ktuifd@gmail.com>

Copyright © Published by Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. Karadeniz Technical University, Faculty of Theology, Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Tefsir İlminin İstimdâdı Hakkında*

Muhammed et-Tahir İbn Âşur

çev.: Enes Büyük

Öz

Klasik dönemde tefsir literatürü içinde Tefsir'in yararlandığı (istimdât) ilimlerden bahsedilmiştir. Fakat Tefsir'in bunlarla ilişki boyutuna detaylıca değinilmemektedir. İbn Âşur konuyu bu ilişki boyutuna değinerek tekrar ele almıştır. Klasikte istimdât kapsamında zikredilen Kelam, Fıkıh ve Kıraat gibi bazı ilimlere dair değerlendirmeleri önemlidir. Özellikle Kelam ve Fıkıh gibi ilimler ona göre Tefsir'in istimdâdı kapsamında görülmez. O, bunun için bazı gerekçeler ileri sürmektedir. Fakat bunları detaylı bir şekilde ele almamaktadır. Onun istimdât kapsamına dâhil ettiği ve etmediği ilimler temelde Tefsir'in mahiyetiyle ilgili görüşlerine dayanmaktadır. Bu konuyla ilgili yaklaşımları bazı açılardan tartışılabilir. Ancak tefsir literatüründe ele alınan istimdât meselesini farklı gerekçelerle yeniden ele alması ve bazı ilimleri klasikteki kabulün aksine istimdâtın kapsamına dahil etmemesi tefsir araştırmaları için önemli görünmektedir. Bu sebeple onun ilgili görüşlerinin genelde Tefsir'in mahiyeti, özelde de diğer ilimlerle ilişkisi hakkında yapılan tartışmalara katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: *İstimdât, İlişki, Tefsir, Mahiyet, İlimler*

About Istimdât of Tafsir

Abstract

In the classical period, some books in the literature of Tafsir mentioned of sciences that Tafsir gets help (istimdât). Yet, the dimension of relationship between Tafsir and the sciences hasn't been dealt with in detail. By taking into consideration the dimension of relationship, İbn Âşur discussed the issue again. It can be said that his views on the some sciences like Kalâm, Fıqh and Kıraât that were mentioned in the scope of istimdât in the classical period is important. According to his view, sciences like Kalam and Fıqh isn't covered by istimdât of Tafsir. He suggests some reasons for this claim, but doesn't elaborate on the reasons. Whether he added the sciences to scope of istimdât or not, virtually is associated with his view on the nature of Tafsir. But his views on this issue are open to debate in some respects. His reviewing the matter of istimdât that dealt with in the Tafsir literatüre on the basis of different reasons and his excluding some sciences from scope of istimdât is important for the study of Tafsir. Therefore we think that his ideas related to the issue will generally contribute to the discussions on the nature of Tafsir generally and its relationship with other sciences specifically.

Key Words: *Istimdât, Relationship, Tafsir, Nature, Sciences*

* Bu makale İbn Âşûr'un tefsirinin girişindeki ikinci mukaddimenin çevirisidir. Bk. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr (Tunus: Daru Sahnûn, t.y.), I: 18-27.

1. Tefsir İlminin İstimdâdı Hakkında

Bir ilmin istimdâdı ifadesiyle; o ilmin, iyi bir şekilde tedvin edilmesi için önceden mevcut [başka]¹ bilgilere dayalı olması kastedilir. Bu bilgiler o ilmi tedvin edenlerin [zihninde] önceden bulunur. Bu durum, ıstılahta ilgili ilmin yardım talep etmesi açısından bu bilgilere ihtiyaç duymasına benzetilerek istimdât [الاستمداد] şeklinde isimlendirilmiştir. [Bu kelimenin kökü olan] “المدد” yardım ve nusret anlamına gelmektedir. [“مدد”] fiiline Araplar talep anlamı veren “س” ve “ت” harflerini eklemişlerdir. [Böylelikle fiil, “استمد” olmuştur.] Bir ilim içinde zikredilen her türlü [mesele, konu veya] bilgi, [asli olarak o ilmin] yardımına ihtiyaç duyduğu şeylerden değildir. Bilakis onun yardımına ihtiyaç duyduğu bilgiler, onun [tedvininin] doğru ve yeterli [bir şekilde yapılabilmesi] için kendisine [aslen] gerekli olan şeylerdir. [O ilimde ele alınan bir meselenin] açıklamasını detaylandırmak için diğer ilimlerin meselelerine dair Tefsir’de ortaya koyulan şeyler, mesela Razi’nin *Mefâtihu’l-Gayb*’da yaptığı açıklamaların çoğu, Tefsir’in [aslı olarak] yardımına ihtiyaç duyduğu şeylerden sayılmaz. Zira onlar ne sınırlandırılabilir ne de bir hizaya sokulabilir. Bunlar müfessirlerin [ilim ve birikimdeki] genişlikleri ölçüsünde farklılaşır. O halde Arap olsun olmasın bir müfessir için Tefsir ilminin [asli olarak yardımına ihtiyaç duyduğu şeyler olarak] istimdâdı; Arap dili, rivayet ilmi, Araplara dair haberler ve fıkıh usûlünden müteşekkil bir topluluktan ibarettir. Bunlara Kelam ve Kıraat ilimlerinin dâhil olduğu da söylenmiştir.

[1.1. Arapça Dilbilgisi]

Arapça dilbilgisine gelince bundan kasıt; Arapların sözlerindeki ve edebi kullanımlarındaki maksatları bilmektir. Bu bilgi, ister Kur’ân’ın kendilerine indiği Araplardaki gibi doğal bir tabiat ve mizaçla olsun isterse sonraki Araplarla konuşan, onlarla mümarese yapan ve dil ilimlerini araştırıp tedvin eden Arap asıllı olmayan kişilerdeki gibi sonradan öğrenmeyle olsun fark etmez.

Kur’ân Arapça bir kelimedir. [Dolayısıyla] Arapça kaideler onun malarını anlamının yoludur. Bu olmadan, doğal bir mizaca dayalı olarak dili bilmeyenler için yanlış ve uygun olmayan anlamalar meydana gelir. Arapça kaidelerle bir grup dil ilimlerini kastediyorum. Bunlar; sözcükbi-

1 Metin içindeki köşeli parantezler bize aittir. (trc.)

lim,² sarf, nahiv, meâni ve beyandır. Bunların haricinde şiirlerinde ve hutbelerinde üslup tarzlarına ve terkiplerine itibar edilen Arapların [dil] kullanımları vardır. Yine buraya tefsir için uygun ve örnekleme kabilinden, Arap olmayanlara delaleti kapalı ayetlerin manaları hakkında dil ehlinin bizzat yaptıkları izahlar da girer. Zemahşerî *el-Keşşâf*'ta der ki: "Allah'ın göz alıcı Kitabı'nı, mu`ciz Kelamı'nı tefsir edecek her müfessirin, ifade biçimlerinde nazmını içerdiği güzellik üzere bırakmaya, belagatini de sahip olduğu olgunluk üzere tutmaya ve kusurdan salim bir şekilde tehadînin gerçekleştiği yerlere dikkat etmesi gerekir. Eğer müfessir daha lügat konusunda vaz`î bilgilerden haberdar değilse nazım ve belagatin inceliklerini anlamaktan çok uzaktır."³ Beyan ve meânî ilimlerinin Tefsir'le son derece ilgisi vardır. Çünkü bunların ikisi Kur'ânî belagatin özelliklerini, ayetlerin içerdiği detaylı manaları ve onun i`câz yönünü ortaya çıkarmanın araçlarıdır. Bundan dolayı bu iki ilim geçmişte i`câzı anlamının ilimleri (delâilü'l-i`câz) olarak isimlendirilmiştir. Yine Zemahşerî *el-Keşşâf*'ta şöyle der: "Tefsir ilmi her ilim sahibinin meşgul olabileceği ve derinlemesine araştırma yapabileceği bir şey değildir. Bir fakih hüküm ve fetva konusunda akranlarına galip gelse, bir kalamcı kalam sanatında dünya insanlarına üstün olsa, kıssalar ve haberler hafızı bir kişi İbnü'l-Kırrîye'den daha iyi hafız olsa, bir vâiz Hasan-ı Basri'den daha etkili olsa, bir nahivci Sîbeveyh'ten daha iyi bir nahivci olsa, bir dilbilimci dili [ve kelimeleri] tüm gücüyle elde etmiş olsa dahi onların hiçbirisi bu yollara sülûk edemez, o hakikatlerden hiçbir şeye dalamaz. Kur'ân'a mahsus şu iki ilimde mahir olan kişi ancak bunu yapabilir: Onlar da beyan ve meânî ilimleridir."⁴

Yine Zemahşerî, Zümer süresinde "وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ"⁵ ayeti bağla-

2 Tehânevî'nin açıklamalarına göre "من اللغة علم" kelimelerin/sözcüklerin durumlarını bilmektir. [Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsûatu keşşâfi istilâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), II, 1408]. Modern dilbilim sözlüklerinde sözcük araştırması "sözcükbilim" olarak karşılanmaktadır. Bazı araştırmacıların sözcükbilimi sözlükbilim içerisinde gördükleri ifade edilmektedir. [Muhammed Hasan Bakellâ v.dğr., *Mu`cemu mustalahâti ilmi'l-lüğati'l-hadis* (Lübnân: Mektebetü Lübnân, 1983), 38; Kâmile İmer v.dğr., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 230, 328.] Buna göre metinde geçen ilgili ifadeyi sözcükbilim veya sözlükbilim olarak çevirmek mümkündür. (çev.)

3 Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmî, 2009), I: 75-76. el-Bakara 2/15'in tefsiri.

4 Zemahşerî, "Mukaddime", *Keşşâf*, I, 7.

5 "Gökler de onun kudretiyle dürülmüştür" (ez-Zümer 39/67) Tercümede yer alan ayet

mında tefsirinde şunları söyler: “Nice ayet ve hadis vardır ki zayıf tevil-lerle, değersiz görüşlerle hakkı yenmiş ve ziyan edilmiştir. Çünkü onları tevil eden kişi ne bu ilmin yolunun yolcusudur ne erbabıdır ne de bu ilime dair herhangi bir şey bilir.” O burada meânî ilmini kastediyor. Sekkâkî de kitabı, *el-Miftâh*’ın üçüncü bölümünün mukaddimesinde şunu söylüyor: “[Meânî ilminin] zikrettiğimiz [bu tanımları], Hakîm tealanın Kelam’ındaki muradının tümüne vakıf olmak isteyen kişinin bu iki ilme (meânî ve beyan) son derecede ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmektedir. Bu iki ilimde henüz çırac olduğu halde tefsirle meşgul olanın vay haline!” Cürçânî bu eserin şerhinde şunu söyler: “Şüphesiz ki Kur’ân’ın nazımının özellikleri diğer kitaplardan daha çoktur. Bunlara vakıf olmak isteyen kişinin ki eğer tabii bir yetiye sahip değilse mutlaka bu iki ilmi bilmesi gerekir. (Sekkâkî) yukarıdaki sözünde ‘Hakîm’ kelimesini zikretmekle tam isabet etmiştir. Yani hedefe tam isabet ettirmiştir, çünkü Allah’ın diğer güzel isimleri arasından bu ismi özellikle seçmiştir. Nitekim Hakîm olanın sözü yüksek maksatları ve derin anlamları ihtiva eder. Bunların tamamına veya çoğuna ancak Kelam’ın, üzerine ikame edildiği belagat kaideleriyle sürekli alıştırmalar yaptıktan sonra muttali olunur. Sekkâkî’nin ‘dikkat çekmektedir’ ifadesinde, Kelam’ın bu yönünün biliniyor olmasının gerekliliğine, ancak bazen ihmal edildiğine işaret vardır. ‘Vay haline!’ sözünde ise bir sakındırma bulunur. Çünkü bu iki ilmi bilmeyen kimse Kur’ân tefsirine ve inceliklerini çıkarmaya başlarsa çoğu zaman hataya düşer. Bazen isabet etmiş olsa da böylesi bir seviyede olmasına rağmen buna teşebbüs ettiği için yine hatalıdır..”⁶“Hakîm’in muradının tümü” ifadesindeki maksat da şudur: Kur’ân’da Allah’ın muradının tamamını bilmektir. [Burada iki ihtimal vardır.] Bu, ya oradaki nükteleri çıkarma isteği ve (ona yönelme) talebi çok olsun diyedir. Böylelikle de herkes Allah’ın muradının gayesini elde etmeye azmeder. [İkinci ihtimal olarak] veyahut da bu, Allah’ın, muradı üzerine [birtakım] edebi işaretler yerleştirdiğini ifade etmektedir. [Üzerine birtakım edebi işaretler yerleştirilen muradın tespiti de] siyak ve sibaka göre sözün makamının gerektirdiği şeylerle sınırlıdır. Bunların hepsi de sonsuzluğu [temsil eden bir] noktayı ifade etmektedir ve kişi için onun muradını bilme hususunda son derece gayret göstermesine sebep

dipnotları bize (çevirmen) aittir.

- 6 Cürçânî’nin bu ifadeleri için bk. Yüksel Çelik, “es-Seyid eş-Şerîf el-Cürçânî’nin *el-Misbâh fî Şerh el-Miftâh* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 29 (tahkik kısmı). (trc.)

oluşturmaktadır. İnsanlar bunlara muttali olmada tabiatlarının saflığına ve bilgilerinin çokluğuna göre farklı farklıdır. Ebu Velid İbn Rüşd [bu konuda] Arapça'yı bilmeye gerek yok diyen kişiye şöyle cevap vermiştir. İfadesi şudur: "Bu cahildir, hemen sözünden dönsün ve tövbe etsin. Çünkü İslamî ve dinî şeylerin hepsi ancak Arapça sayesinde doğru anlaşılır. Nitekim Yüce Allah 'بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ'⁷ demiştir. Aksi halde o kişinin Arapçaya gerek olmadığını düşünmesi, kötü niyetliliği sebebiyledir. [Oradaki] sorumlu kimse, cüretli bir şey söylemiş olduğundan, onu uygun gördüğü şeyle cezalandırır..." (Yine) Sekkâkî'nin "Allah'ın muradının tümü" ifadesinden kastı bu sözün içerdiği muhtemel hususi manalardır. "إِيَّاكَ تَعْبُدُ"⁸ ayetini⁸ "Biz sana kulluk yaparız" şeklinde tefsir eden kişi buradaki muradın tamamını anlayamamıştır. Çünkü o buradaki nesnenin [mef'ul] öne alınmasındaki kastı ihmal etmiştir.

Sekkâkî *el-Miftâh*'ın beyan bölümünün sonunda şöyle der: "Usûl ilminden⁹ sonra Tefsir için, kişiye Allah'ın Kelam'ındaki muradını en iyi bildiren meânî ve beyan ilminden başka ilim bilmiyorum. Ne onun müteşabihlerinin teviline daha iyi yardımcı olan ne nükte ve sırlarının inceliklerini anlamaya daha iyi faydası olan ne de i'câz yönleri üzerindeki kapalılıkları daha iyi ortaya çıkartan başka bir ilim vardır. Kur'ân'ın ayetlerinden gördüğün niceleri vardır ki bu ilmin ehli olmayan insanlarca hakları ziyan edilmiş, güzelliği ve saflığı gasp edilmiştir. Uygun olmayan yerlere taşınmış ve kastedilmeyen ihtimallere hamledilmiştir..."

Şeyh Abdülkâhir *Delâilü'l-İ'câz*'ın *Hükmî Mecaz* kısmının sonunda şöyle der: "Bilgisizce tefsirle meşgul olan bir topluluğun, mecaz ve temsil üzere vaz` edilmiş lafızları görünüşlerine göre [almaları], (yani hakiki anlamlarında) [kullanıldığını] zannetmeleri adet haline gelmiştir. Böylelikle de onlar bununla gerçek manayı bozuyorlar, maksadı iptal ediyorlar, hem kendilerini hem de dinleyenlerini ayetlerdeki önemli yere ve belagat noktasına dikkat etmekten engellemiş oluyorlar. Bir de sözü gereksiz yere uzatıp ayetteki vecihleri zikretmeye başlamaları [bu işten anlamadıklarına dair] sana yeter! Bundan dolayı orada, onların açtıkları cehalet kapısının ve çaktıkları dalâlet kıvılcımlarının örneklerinden dilediğini görür-

7 "Kur'ân açık bir Arapçadır" (eş-Şuarâ 26/195).

8 el-Fatiha 1/5.

9 Burada Usûl ilmiyle kastedilen Kelam ilmidir. Bk. Çelik, "es-Seyid eş-Şerîf el-Cür-cânî'nin *el-Misbâh fi Şerh el-Miftâh* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", 725. (tahkik kısmı) (trc.)

sün!”

Arapların kullanımına gelince bu, onların hutbelerinde, şiirlerinde, mesellerinde, [sözle ilgili] adetlerinde ve konuşmalarında [sürekli] kullandıkları üsluplarıdır. Bununla Arap olmayanlar için sürekli alıştırmaya yaparak halis Araplarda bulunan doğal bir tabiat ve mizaç yerine geçen bir dil zevki hasıl olur. Bu dil zevki insan nefsinin bir keyfiyettir ki belîğ bir kelamın incelikleri ve özellikleri onunla idrak edilir. Dedem Vezir Bû Attur¹⁰ demiştir ki: “Bu keyfiyet, edip olanların kullanımlarını araştırmakla ortaya çıkar. O, Arap olmayanlar için son derece belîğ olduğu bilinen kelamı düşünmekle ve bu kullanımın dayanaklarını araştırmakla elde edilir. Dil zevkini bilme iddiası ancak bu zevke sahip seçkinlerden elde edilerek olur. Bu zevk, edebi kelam hakkında devamlı düşünmeye göre zayıflar ve güçlenir.”

Dedemin ifadesi ne kadar da yerindedir ki onun “son derece belîğ olduğu bilinen” sözünde, alıştırmaya yapacak kişinin, Arap kelamından mütalaa edeceği şeyleri seçmesinin gerekliliğine işaret ediliyor. Bu şeyler de alanın uzmanlarının belîğ olduğuna şahitlik ettikleri sözlerdir. Örneğin *Muallakât*, *Hamâse*, *Nehcü’l-Belâğa*, *Makâmâtü’l-Harîrî* ve *Bedüzzamân*’ın *Risâleler*’i¹¹ böyledir.

el-Miftâh sahibi, [bu kitabının] *Haberî İsnada Dair Durumlar* kısmının hemen öncesinde şunu söyler: “Aslî ve fer`î meselelerinde, dayanağı salt akıl olan bir sanatın zevkini elde etmede, onunla yeni meşgul olan birisinin onda ustalaşan kişiyle aynı olması şart değildir. Bu sanat [edebiyat] vaz`î belirlemelere ve ülfet gerektiren durumlara bağlıken bu durum ona nasıl şart olsun ki! Bundan dolayı, Arap olmayanın meânî ilminde, bu zevkin gereklilikleri yavaş yavaş kendisi için oluşuncaya kadar o dil zevkini elde edemediği bazı durumlarda, dil zevkine sahip olan Arap’ı

10 İbn Âşûr’un burada atıf yaptığı kişi muhtemelen, hem hocası hem de anne tarafından dedesi eş-Şeyh Muhammed el-Aziz b. Muhammed et-Tayyib İbnü’l-Vezir Muhammed b. Muhammed Bû Attûr’dur. Kendisi İbn Âşûr’un anne tarafından dedesi olup, onun ders aldığı hocalarından biridir. Zamanında, başkâtiplik, emirlik, müsteşarlık, meclis üyeli gibi devletin önemli kademelerinde görevler almıştır. Bk. Annaoraz Nurmuhammedov, “İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usûlündeki Yeri”, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005), 71-73. (trc.)

11 Burada bahsedilen son kişi Arap edebiyatında önemli görülen Mâkâmât sahibi Bedüzzamân el-Hemedânî (ö. 398/1008)’dir. Detaylı bilgi için bk. Nevzat Aşık, “Bedüzzamân el-Hemedânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1992), X, 328-329. (trc.)

taklit etmesinde bir beis yoktur...”¹²

Bunun, yani dil zevkini ortaya çıkarmak ya da olgunlaştırmak için müfessir, ayetteki muradın [ne olduğunu göstermeye yönelik] anlamın kapalı ve belirsiz olduğu bazı yerlerde bir Arap kelamıyla veya bir şiirle delil getirmekten geri durmaz. Bunu hem kendisindeki [dil] zevkini geliştirmek hem de bu dil zevkini tamamlamamış dinleyiciyi ve öğrenciyi ikna etmek için yapar.

Bu durum –ara ara dediğimiz gibi- Arapça dilbilgisi kaidelerinin ötesinde bir şeydir. Bazı manaların çıkarımı ve kişinin bunlara yönelik itminanı belagat ilmi sayesinde elde edilir. Yine bu ilim sayesinde Kur’ân’ın diğer manalarına karşı iki ihtimalden biri tercih edilir. Örneğin birisi, “اٰیٰهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرُوْا مِنْ قَوْمٍ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ...¹³” ayetinin tefsirine bakacak olsa o kişinin önüne “وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ” ifadesinin “قَوْمٌ” üzerine olan atfı hakkında iki ihtimal çıkar. Bu, atf-ı mübayin mi yoksa hususi olanın umumi olan üzerine atfı mıdır? Bu durumda müfessir hemen Züheyr’in şu sözünü delil getirir:

وَمَا اَدْرِى وَسَوْفَ اِحْتَالَ اَدْرِى اَقَوْمٌ اَلْ حِصْنِ اَمْ نِّسَاءٍ¹⁴

Artık böyle bir delil getirmeden sonra kişi, buradaki atf çeşidinin, hâssın âmma atfı değil de atfı mübayin olduğu ihtimaline nasıl mutmain olmasın ki! Yine birisi “...مُكْسُوْرِب اَوْحَسَمْ اَوْ...¹⁵” ayetine baktığında da durum böyledir. O kişinin zihninde, ayetteki “مُكْسُوْرِب” ifadesine eklenen “ب” harfinin tekit, ba’ziyet yahut da alet olma gibi işlevlerden hangisine sahip olduğuna dair ihtimaller belirir. Hatta be’nin, eklendiği kelimenin cümlede meful olması sebebiyle tekit anlamında olması da onun içine sinmez. İşte burada müfessir o kişiye Nâbiğa’nın ve el-A’şâ’nın şu sözlerini delil getirir:

لَكَ الْخَيْرُ اِنْ وَاَرَتْ بِكَ الْاَرْضُ وَاِحِدًا وَاَصْحَحَ جَدُّ النَّاسِ يَطْلَعُ عَائِرًا¹⁶

12 Krş. Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm: Belâgat*, trc. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera Yay., 2017), 72. (trc.)

13 “Ey İman edenler! Sizden bir topluluk başka bir toplulukla alay etmesin! Olur ki alay edilenler onlardan daha hayırlıdır ve kadınlardan hiç birisi de...” (el-Hucurât 49/11) (trc.)

14 “Ben bilmiyorum, belki de bileceğim
Hısn oğulları erkek (قوم) midir, yoksa kadın mı?” (trc.)

15 “...ve başlarınızı mesh edin...” (el-Maide 5/6) (trc.)

16 “Yer seni (بك) tek başına gizlese de hayır senin olsun

el-A`şâ da demiştir ki:

فَكَلْنَا مُعْرَمٌ يَهْوَى بِصَاحِبِهِ قَاصٍ وَدَانٍ وَمَحْبُوبٍ وَمُحْتَبَلٍ¹⁷

Bu durumda o kişide artık ilgili kelimedeki be harfinin tekit ihtimali olduğu daha baskın olacaktır ve onun için, mef'ule be'nin tekit amaçlı eklenmesinin kullanımda başvurulan bir tarz olduğu belirgin hale gelecektir.

Önde gelen edipler rivayet ederler ki Ömer b. Hattab (ra) minberde “...”¹⁸ ayetini okur ve insanlara ayette geçen “تَخَوَّفَ” kelimesinin manasını sorar. Hüzeyl kabilesinden yaşlı biri kalkar ve “Bu bizim lehçemizde eksilmek anlamındadır” der. Hz. Ömer de bunun üzerine “Araplar sözlerinde böyle bir kelimeyi kullanıyorlar mı?” diye sorunca adam “Evet!” diyerek Ebu Kebir el-Hüzelî'nin şu beytini¹⁹ okur:

تَخَوَّفَ الرَّحْلُ مِنْهَا تَامِكًا قَرْدًا²⁰ كَمَا تَخَوَّفَ عَوْدَ النَّبِيعَةِ السَّفِينُ

Bunun üzerine Hz. Ömer “Divanınıza sarılın, yanlış yapmazsınız. Bu, Arap'ın şiiri olup onda Kitab'ınızın tefsiri ve sözlerinizin manası vardır” der. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o da şöyle diyordu: “Şiir Arap'ın divanıdır. Ne zaman Allah'ın Arapların diliyle indirdiği Kur'ân'dan bir kelimenin manasını bilemesek onların divanına bakarız ve oradaki bilgiye sarılırız.” İbn Abbas'a Kur'ân'ın bazı kelimeleri sorulduğunda o bunlara yönelik çokça şiir okurdu. Kurtûbî'nin söylediğine göre İbn Abbas'a, “...”²¹ ayetindeki “سِنَّةٌ” kelimesinin anlamı sorulduğunda “hafif uyku” diye cevap verir ve Züheyr'in şu beytini okurdu:

İnsanların şansı tökezleyerek topallar hale geldi” (trc.)

17 “Dostuna (بصاحبه) sevgiden hezeyanda bulunan tutkunlarınız hepimiz; Uzak ve yakın, av ve avcı olarak.” Bu beytin farklı versiyonları görülmektedir. A`şâ'nın şiirlerinin şerhlerle birlikte yayınlandığı bir çalışmada beyt şöyle ifade edilmiştir. “فَكَلْنَا مُعْرَمٌ يَهْوَى بِصَاحِبِهِ نَاءٌ وَدَانٍ” Bk. Meymun b. Kays el-A`şa, *Divanü'l-A`şâ*, thk. Muhammed Hüseyin (Mısır: Mektebetü'l-Adab, tsz.), s. 57, 6. şiirinin 20. satırı. (trc.)

18 “Ya da onlar günbegün azalıp yok olmayacaklarından emin mi oldular” (en-Nahl 16/47).

19 “Yolculuk onun iri ve bol sakırgalı hörgücünü küçülttü (تخوف) Tıpkı eğenin ağaç dalını yontup incelttiği gibi” (trc.)

20 Birinci beyitte geçen “تَامِكًا” kelimesi iri hörgüç demektir. Kaf harfi üstünle, ra harfi de esreyle okunacak şekilde “فرد” kelimesi de bol kene anlamındadır. İkinci beyitte geçen “السفن” kelimesi ise ege veya törpü demektir.

21 “Onu ne uyku ne de uyuklama tutar” (el-Bakara 2/255) (trc.)

لَا سِنَّةَ فِي طَوَالِ اللَّيْلِ تَأْخُذُهُ ... وَلَا يَتَأَمُّ وَلَا فِي أَمْرِهِ فَتَدُ²²

Yine İkrime'ye "زَنِيم"²³ kelimesinin manası sorulmuştu, o da hemen bunun veled-i zina demek olduğunu söylemiş ve şu şiiri okumuştı:

زَنِيمٌ لَيْسَ يُعْرَفُ مَنْ أَبُوهُ بَعِيُّ الْأُمِّ ذُو حَسَبٍ لَيْيِمٍ²⁴

İbn Hanbel hakkında rivayet edilen haberlerden birine göre²⁵ İbn Hanbel (rh)'a, bir kişinin Kur'ân'daki bir kelimenin manasına dair bir şiir beytini örnek getirmesi sorulunca "Bu benim hoşuma gitmiyor" diye cevap vermiştir. Bu şaşkıncu bir durumdur. Eğer bu rivayet sahihse muhtemelen o bununla, bazı mülhitlerin yaptığı gibi, Kur'ân'ın lafızlarının sıhhatini ispat sadedinde şiir zikretmenin hoş olmadığını kastediyordur. Nitekim rivayet edildiğine göre (mülhit olduğu düşünülen) İbnü'r-Ravendî²⁶ İbnü'l-A`rabî'ye şöyle sorar: "Arap, 'يَبَاسُ التَّقْوَى'²⁷ der mi?" İbnü'l-A`rabî ise, "Sıkıntı yok sıkıntı yok! Allah insanları kurtarıırken o baş kurtulamaz! Var say ki ey İbnü'r-Ravendî sen Muhammed'in nebi olduğunu kabul etmiyorsun, onun fasih bir Arap olduğunu da mı inkâr ediyorsun?" şeklinde cevap verir.

Arapça dilbilgisi kısmına, bazı ayetlerin manasına ilişkin selefin bazılarından, Arapların bu dili kullanma tarzları hususunda nakledilen haberler de girmektedir. Buna örnek Malik b. Enes'in *el-Muvatta*'da Urve b. Zübeyr'den naklettiği şu haberdur: "Ben küçük yaşta Aişe'ye, 'إِنَّ الصَّفَا'²⁸ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا... ayeti hakkındaki görüşümü sordum. Bana göre biri buraları tavaf etmezse bir günah kazanmaz. Bunun üzerine Aişe dedi ki, 'Asla! Eğer dediğin gibi olsaydı o zaman ayet 'فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا' şeklinde olurdu. Bu ayet ensar hakkında inmiştir ki

22 "Gece boyunca onu tutacak uyuklama (سنة) yoktur
Ne uyur ne de işinde bir zayıflık olur" (trc.)

23 Burada el-Kalem 68/13'e atıf yapılmaktadır. "Kaba saba, bir de bunlardan başka veled-i zina." (trc.)

24 "Veled-i zina, bilinmez babası kimdir
Fahişedir annesi, soyu alçaktır onun" (trc.)

25 Ebu'l-Fazl Muhammed el-Alûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî*, (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, tsz.), I, 5.

26 Hicri 240 yılında ölmüştür.

27 "...takva elbisesi..." (el-Araf 7/26.)

28 "Safa ve Merve şüphesiz Allah'ın nişanelerindedir. Kim Kabe'yi hacceder veya umre ederse onun burayı tavaf etmesinde bir sakınca yoktur." (el-Bakara 2/158) (trc.)

onlar Kudeyd'in karşısında bulunan azgın Menat'a telbiye getiriyorlardı ve Safa ile Merve arasında say` etmeyi de günah sayıp bundan çekiniyorlardı. İslam geldiğinde bunu Rasûlullah'a sordular ve bu ayet indi." İşte böylelikle de, her ne kadar zahirî mana Urve'nin zannettiği gibi olsa da onun için Arapların dil kullanımının özgün hali belirginleşmiş oldu. Yine Urve için, Safa ve Merve'yi say` etmenin vacip değil de mubah olduğunu düşünen kişilerden günahın kalkacağını zahiren ifade eden ayetteki şüpheli yer de belirginleşmişti.

[1.2. Rivayet İlmi]

Haberlere gelince buradan kastedilen, mücmel ve müşkil bazı ayetlerdeki muradın beyanı sadedinde Rasûlullah'tan aktarılan haberlerdir ki bunların sayısı da azdır. İbn Atıyye Aişe'den şunu aktarır, "Rasûlullah ancak Cebrail'in kendisine öğrettiği sınırlı sayıdaki ayetleri tefsir ediyordu." İbn Atıyye burada geçen sınırlı sayıdaki ayetle kastedilenin, mücmelin tefsiri ve muğayyebât-ı hamse [beş bilinmeyen] gibi manası ancak tevkîfi olarak bilinebilecek şeyler olduğunu söyler. Ben derim ki bunların yanında, bilgisi tevkîfe dayanmayan şeyleri de açıklıyordu. Örneğin Adiy b. Hâtim için ayette geçen²⁹ gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığı anlamındaki beyaz iplik, siyah iplik ifadelerini açıklamıştır.³⁰ Ve ona, "Yastığın ne kadar da geniştir" demiştir. Rivayetin bir başka versiyonunda da, "Kafan ne kadar kalındır" ifadesi geçmektedir. Bu guruba giren diğer haberler de vahyin nüzûlünü görmüş sahabilerden sebab-i nüzûl ve nasih-mensuh açıklamasına, müphemî tefsirine, kendi reylerine göre değil de Rasûlullah'tan rivayetle konuşmayı tarz edindikleri her olayın izahına dair aktarılanlardır. Bunlara şunlar örnektir. Ayette geçen "عَبْرَ الْمُغْضُوبِ عَلَيْهِمْ" ve "ذُرِّي وَمَنْ"³¹ ifadeleriyle Yahudiler ve Hristiyanlar kastedilmiştir.

29 "وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ" ...Beyaz iplik (gündüzün aydınlığı) siyah iplikten (gecenin karanlığın) ayrışmaya kadar yiyip için!." (el-Bakara 2/187).

30 Hadiste geçen bu ifade iki şekilde anlaşılmıştır. "kafanın geniş olması" ifadesini bazıları aptallıkla tefsir etmişlerdir. Buna göre anlam, "Ne aptal herifsin" anlamına gelir ki İbn Kesir bu açıklamayı zayıf bulur, ancak böyle bir anlamın çıkabileceğini de imkân dâhilinde görür. "Yastığın geniş olması" ifadesi de şöyle anlaşılmıştır. Ayette geçen beyaz ipe siyah ipi yastığının altına koyacak kadar yastığın büyük olmalıdır. Çünkü buradaki beyaz ip gündüzün aydınlığı, siyah ip de gecenin karanlığıdır. O halde bu yastık doğu batı genişliğinde büyük bir şey olmalıdır! Bk. Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr. (Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), II, 198. (trc.)

31 el-Fatiha 1/7.

حَلَفْتُ وَحِيداً³² ayetinde kendisine imada bulunulan kişi Halit b. Velid'in babası Velid b. Muğire el-Mahzumî'dir. Yine Buhârî'nin *Sahih*'inin Müddessir suresinin tefsirindekiler gibi "أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالاً وَوَدَّأ³³ ayetinde kastedilen kişi de Habbâb b. Eret'le husumeti esnasında bunu söyleyen Âs b. Vâil'dir.

İbn Abbas kendisi hakkında şöyle diyordu: "Rasûlullah'a karşı kendi aralarında anlaşan iki kadının³⁴ kim olduğunu Ömer'e sormak için yıllarca bekledim. Bunu sormamı geciktiren şey Ömer'in heybetiydi. Ancak sonra sordum, onların Hafsa ve Aişe olduklarını söyledi." Buna göre sebep-i nüzûl rivayetlerinin Tefsir'in bir kaynağı olmasının gerekçesi, onların ayetteki muradın ortaya çıkarılmasına yardımcı olmasıdır. Bu, ayetteki lafzın anlamının o sebeple sınırlı olduğu anlamına gelmez. Çünkü sebep-i nüzûl [manayı/muradı] sınırlamaz. Bu hususta Takiyüddin es-Sübki der ki sebep-i nüzûl muradı tahsis etmediği gibi hususi amaçlı olan kelimeler de muradı sınırlamaz. [Örneğin] önce hâss bir ifade gelir ve ardından da onunla ilişkili âmm bir ifade gelirse, ilk önce gelen hâss ifade âmm olanı tahsis etmez. Mesela "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ"³⁵ ayetinin ilk kısmı ikincisini sınırlamaz. Yine sebep-i nüzûllere dair aktarılanlar bazen de aslen kastedilmeyip zahiren anlaşılman manayı açıklar ve muradı belirler. Nitekim Kudame b. Mazûn, "لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا"³⁶ ayetinden içki içilebileceğini zannetmiştir. Bundan dolayı içki içmesine karşılık kırbaç cezasına uğramamak için Ömer'e bu ayetle itiraz etmiştir. Rivayete göre Ömer Kudame'yi Bahreyn'e görevli olarak atamak isteyince Carud, Ömer'e gelir, Kudame'nin içki içtiğini ve sarhoş olduğunu söyler. Bunun üzerine Ömer buna başka şahidin bulunup bulunmadığını sorar. Carud da Ebu Hüreyre'yi şahit gösterir ve hadiseyi aktarır. Ömer Kudame'ye, "Ey Kudame sana celde uygulayacağım" der. Buna mukabil Kudame, "Valla hi içmişsem de bana sopa vurmanı gerektiren bir şey yoktur" der. Ömer bunun gerekçesini sorunca o da devamla, "Allah, 'iman edip salih amel

32 "Beni, yarattığımla baş başa bırak!" (el-Müddessir 74/11).

33 "Ayetlerimizi inkar edip de bana elbette mal ve evlat verilecek diyeni gördün mü?" (el-Meryem 19/77).

34 et-Tahrim 66/4.

35 "Karı-koca arasını düzeltmede (sulh) onlara bir günah yoktur. Sulh hayırlıdır." (en-Nisa 4/128).

36 "İman edip salih amel işleyenlere yedikleri hususunda bir günah yoktur" (el-Maide 5/93).

işleyenlere tattıkları şeylerde günah yoktur' diyor" şeklinde karşılık verir. Ömer buna, "Ayetin tevilinde hata ettin ey Kudame! Allah'tan korksaydın haram kıldıklarından sakınırdın" diyerek cevap verir. Aynı olayın bir başka versiyonunda Kudame şöyle der, "Kur'ân buna engelken bana neden kırbaç vuracaksın ki!" Ömer ise, "Bu Allah'ın hangi Kitab'ıdır ki içinde sana sopa vurmamı engelleyen bir şey olsun?" diyerek sorar. Kudame bu ayeti okur ve "Ben iman eden, salih amel işleyen, takvalı olan ve iyilik yapan birisiyim. Rasulullah'la birlikte tek başıma Bedir'e, Hendek'e ve çeşitli olaylara katıldım." der. Ömer yanındakilere, "Onun söylediklerine cevap vermeyecek misiniz?" diye sorar. İbn Abbas cevaben, "O ayetler Müslümanların geçmişte yaptıklarına bir mazeret, şimdikiler içinse yasak içerikli bir delil olarak indi. Öncekiler mazurdur, çünkü onlar Allah'a içki haram kılınmadan önce kavuştular. Sonrakiler için haramdır, çünkü Allah 'بَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ'³⁷ diyor. -Daha sonra içkinin haramlığı ile ilgili diğer ayetleri okur.- Şayet Kudame iman eden, salih amel işleyen, sonra iman edip takvalı olan ve iyilik yapan biriye Allah şüphesiz ki içki içmeyi yasaklamıştır." şeklinde karşılık verir. Bunun üzerine Ömer de onun sözünü tasdik eder.

Haberler kısmı bir de ayetin manasına ilişkin ümmetin icmasını kapsar. Bu icma da ancak isnatlı haberlerle olur. Kelâle ile ilgili ilk ayette geçen kız kardeşten kastın, öz anneden olan kardeşin olduğu, Cuma suresindeki namazın cuma namazı olduğu, namaz denilen şeyden dua değil de hususi bir şeklin, zekatla da ödenen hususi bir malın kastedilmesi gibi zaruri bilgiler buna birer örnektir.

[1.3. Kıraat İlmi]

Kıraatlere gelince bunlara ancak farklı bir kıraatin yol açtığı yeni yoruma delil bulmak için ihtiyaç duyulur. Bu ancak ayette kaim olan iki manandan birini veya diğerine daha üstün olanı tercih etme anlamındadır. Kıraatin zikredilmesi Arap dilinden bir delil getirme gibidir. Bu kıraat meşhursa kesinlikle o dilsel bir delildir. Yok şaz ise onun delil oluşu, rivayet açısından değildir, çünkü böyle kıraatin rivayeti sahih olmaz. Bilakis delil oluşu, kârisinin o kıraati sahih bir Arap dili kullanımına binaen okumasıyla tahakkuk eder. Tabi bu kâriye de Arapçayı iyi bildiği maruf olduktan sonra ancak güvenilebilir. Örneğin *Keşşâf*'ta geçtiği üzere, "الحمد"

37 "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan sakının ki kurtuluşa eresiniz." (el-Maide 5/90).

ﷻ” ifadesinin mef’ul-ı mutlak oluşundan dolayı aslen mensup okunuşuna Harun el-İtkî’nin kıraatini delil getirmişlerdir. İşte böylelikle kıraatin, Kur’ân lafızlarının edasında takip edilen bir şey olması yönüyle tefsir olmadığı, daha çok dilsel bir delil olması yönünden dil ilmine dayandığı açık hale gelmiş olur.

[1.4. Arap Tarihi]

Arapların haberleri ise onların edebiyatlarının bir kısmını oluşturur. Bunlarla uğraşmanın boş iş olduğunu zanneden kişiye tembih-te bulunmak için bunu Tefsir’in istimdâdından saydım. Nitekim bunlar Kur’ân’ın veciz bir üslupla serdettiği hususları anlamaya yardımcı olur. Bunun nedeni de Kur’ân’ın kıssaları, haberleri öğüt ve ibret için zikretmesidir. Yoksa insanların akşam sohbetlerinde bunları birbirlerine anlatmaları için değildir. Bu haberleri bilmekle kişi ayetlerin kendisine işaret ettiği dakik manaları anlar. Örneğin “وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَصَتْ غُرَّتَهُمْ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ”³⁸ ile “فَقَتِلَ أَصْحَابُ الْأُحْدُودِ”³⁹ ayetleri Araplar arasında onlara dair haberlerin bilgisine dayalıdır.

[1.5. Fıkıh Usûlü]

Âlimler fıkıh usûlünü Tefsir’in dayanaklarından saymadılar. Ancak onlar usûlün konusu olmakla birlikte emir, nehiy ve umum gibi hükümleri de zikrederler. Fıkıh usûlünün bir kısmı Tefsir için şu iki gerekçeden dolayı dayanak olur. a) Usûl ilminde dilbilimcilerin ihmal ettiği dilin kaynaklarını anlamaya ve Arap dilinin kullanım tarzlarına dair fehva ve mefhûm-u muhâlefet gibi birçok mesele ele alınıp ortaya koyulmuştur. Gazzâlî de usûl ilmini Kur’ân ve onun ahkâmıyla ilgili ilimler cümlesinden saymıştır. Dolayısıyla o kesinlikle Tefsir için bir kaynaktır. b) Usûl ilmi istinbât kaidelerini belirlemekte ve açıklamaktadır. Bu kaideler müfessir için ayetlerden şer’î manaları çıkarmada bir alet işlevi görmektedir.

[1.6. Kelam İlmi]

Abdülhakîm [es-Siyelkûtî] ve Âlûsî, daha önce geçtiği üzere [*el-Miftâh*’ın] beyan bölümünün sonunda Sekkâkî’nin sözlerinden ve onun

38 “Bir topluluk diğer bir topluluktan daha güçlü diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi kılarak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra çözüp bozan kadın gibi olmayın...” (en-Nahl 16/92).

39 “Kahrolsun ashâb-ı uhdüd!” (el-Burûc 85/4).

şarihleri olan [Seyyid Şerif] Cürcânî ile Teftâzânî'den alıntı yaparak Kelam ilmini Tefsir'in istimdât ettiği ilimler arasında saymıştır. Abdülhakîm şöyle demiştir: “Tefsir Allah'ın mütekellim oluşunun ispatına dayalı olduğundan o, Kelam'a muhtaçtır.”

Âlûsî ise, “Allah için söylenmesi caiz ve imkansız olanların bilgisi Kelam ilmine dayalı olduğundan [Tefsir Kelam'a muhtaçtır.]” demiştir. O burada, “الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى”⁴⁰ gibi sıfatlarla ilgili müteşâbih ayetleri kastediyor. Bu gerekçe Abdülhakîm'in gerekçesine çok yakın olup *el-Miftâh* şerhinde Cürcânî'nin sözünden alıntıdır. Her iki gerekçe de içinde şüpheler barındırmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın Allah Kelam'ı oluşu ümmetin selefinde Kelam ilminden önce zaten mevcuttu. Onun için Kelam'ın Tefsir'e bir etkisi yoktur. Allah için söylenmesi caiz olanları ve olmayanları bilmenin durumu da böyledir. Tefsir Kelam'a ancak bazı manaların imkansızlığına karşı getirilen delilleri genişletme durumlarında ihtiyaç duyar. Tefsirini genişletmek isteyen kendisine ihtiyaç duyduğu şeylerin Tefsir'in istimdâdından olmayacağını açıklamış oldum.

[1.7. Fıkıh İlmi]

Kur'ân'ın anlaşılması Fıkıh meselelerine dayalı olmadığından, Sü-yûtî'nin yaptığı gibi aksine⁴¹ Fıkıh'ı Tefsir'in dayanaklarından saymadık. Ayrıca Fıkıh ilmi Tefsir'den sonradır ve ondan türemektedir. Müfessir; ancak ilimler, adap ve teşri yönünden istimbât metotlarını ve manaların tafsilatını genişletmek kastıyla tefsirini detaylandırma durumunda fikhî meselelere ihtiyaç duyar. O ilimlerde mahir kimsenin ihtiyaç duyduğu şeyler nerdeyse sınırsızdır. Tefsirini genişletmek isteyen müfessir neredeyse tüm ilimlere muhtaçtır. Beyzâvî bu duruma şu sözleriyle işaret etmiştir: “Tefsirle meşgul olanın, orada söz söyleyenin ancak usûlüyle, furû'uyla dini ilimlerin tamamında, her yönüyle edebi ilimlerde ve Arapça sınaatlarda mahir olması gerekmektedir.”

Ayetlerin tefsiri hakkında ne Rasûlullah'tan ne de sahabîlerden nakledilen rivayetlerin Tefsir'in istimdâdından olduğunu iyi bilmek gerekir. Çünkü bunlar Tefsir'in istimdâdından değil [bizzat] tefsir türünden

40 “Rahman arşa istiva etti” (Taha 20/5; el-Furkan 25/59).

41 Sü-yûtî Fıkıhı tefsir yapabilmek için müfessirin bilmesi gereken ilimler arasında sayar. [Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmet Zemerlî (Beyrut: Darul-Kitabi'l-Arabî, 2011/1432), 866.] İbn Âşur'un buradaki ifadesini böyle çevirmemizin gerekçesi budur.

şeylerdir. Aynı şekilde Kur'ân'ın bazı ayetlerinin diğer bazılarını tefsiri de onun istimdâdından değildir. Çünkü bu, umumun tahsisi, mutlakın takyidi, mücmelin beyanı, zahirin tevili, iktizanın delaleti, fehva'l-hitap, lahnü'l-hitap ve mefhûm-ı muhâlefet gibi kelamın bir kısmını bir kısmına hamletme türünden şeylerdir.

İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*'de, "La" Harfi bölümünde Ebû Ali el-Farisî'den naklen Kur'ân'ın tümünün tek bir sure gibi olduğunu, bunun için onun bir şeyi bir surede zikrederken cevabını ise başka bir surede verdiğini zikretmiştir. Bunun ilkine "وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ"⁴² ikincisine de bu ayetin cevabı olarak "مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ"⁴³ ayeti örnektir.

Bu yaklaşımı genellemek doğru olmaz. Çünkü Kur'ân bir kısım ayetlerini diğerleri üzerine bazen hamleder. Bazen de bu ayetler bir birinden bağımsızdır. Bu sebepten ayetlerin bir kısmında kastedilen mananın diğer benzerlerinde, hatta maksat bakımından ona yakın olanlarında da kastedildiği belirlenemez.

Tefsir ilminin bu kaynaklardan istimdât etmesinin, önceden geçtiği üzere, onun İslamî ilimlerin başı olduğu [gerçeği] ile çelişmediği bilinsin! Onun İslamî ilimlerin başı olduğu ifadesi genel olarak onun İslamî ilimlerin aslı olduğu anlamındadır. Onun bazı diğer İslamî ilimlerden istimdâdına gelince bu, genel bir açıklamayla yetinme yerine daha tamamlayıcı bir tarzda tefsiri genişletmek maksadıyla yapılan istimdâttir. Tefsir, Abdülhakîm'in mülâhazalarının aksine Tefsir'den istimdât eden [ilimler] için asıldır.

Kaynakça

Aşık, Nevzat. "Bedüzzamân el-Hemedânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10:328-329. İstanbul: TDV Yay., 1992.

Bakellâ, Muhammed Hasan v.dğr. *Mu`cemu mustalahâti ilmi'l-lüğati'l-hadis*. Lübnân: Mektebetü Lübnân, 1983.

Çelik, Yüksel. "es-Seyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin el-Misbâh fî Şerh el-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

42 "Dediler ki, ey kendisine zikir indirilen sen kesinlikle mecnunsun" (el-Hicr 15/6).

43 "Rabbinin nimetiyle sen mecnun değilsin" (el-Kalem 68/2).

el-A'shâ, Meymun b. Kays. *Divanü'l-A'shâ*. thk. Muhammed Hüseyin. 1 cilt. Mısır: Mektebetü'l-Adab, t.y.

el-Âlûsî, Ebu'l-Fazl Muhammed. *Ruhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî*. 30 cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, t.y.

es-Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvez Ahmet Zemerlî. 1 cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2011/1432.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vil*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmi, 2009.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr. 15 cilt. Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 12 cilt. Tunus: Daru Sahnûn, t.y.

İmer, Kâmile v.dğr. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

Nurmuhammedov, Annaoraz. "İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usûlündeki Yeri". Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.

Sekkâkî. *Miftâhu'l-ulûm: Belâgat*, trc. Zekeriya Çelik. İstanbul: Litera Yayınları, 2017.

Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsûâtu keşşâfi istilâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahruc. 2 cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996.